

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

A művészi szabadság kontextusai

Különös tekintettel a 2013 – 2027 időszakra, Magyarország

DLA értekezés, Mestermunka

Menesi Attila

Témavezető: dr. habil. Sugár János DLA

Budapest, 2025

A jelen megelőzése: a Kontextus Program

mestermunka

2023 decemberében kerestem meg a CEU-t a „Kontextus Intézet” ötletével, amelynek részben előzménye a *Független Képzőművészeti Tanszék* szerteágazó tevékenysége, 2013-tól. Az újdonság pedig a társadalomtudományos tudásközpont, környezet és infrastruktúra, amelyben a művészeti gondolkodás megjelenik.

Féléves előkészítés után, *Kontextus Program* címmel 2024 szeptemberében indult a *CEU Demokrácia Intézet* és a *Független Képzőművészeti Tanszék* ingyenes, interdiszciplináris programja, bármilyen tanulmányi területen tanuló egyetemisták számára. Művészeti gondolkodás, társadalmi elkötelezettség a CEU Nádor u. 15. épületében és más helyszíneken. Kortárs tematikák és kihívások, művészeti gyakorlatok. Aktuális társadalmi kérdések, történelmi és kulturális összefüggések. Egymást intenzíven váltó témák és aktivitások.

A *Kontextus Program* 6 + 1 alkalomból áll, a hetedik a félév során végzett közös művészeti munkák bemutatása.¹ Kéthetente egy intenzív délután és este (17:00-21:00) előadással, workshoppal és rendhagyó aktivitásokkal, miközben folyamatosan zajlik a művészeti munka.

Az első Kontextus osztály létszáma 45 fő volt, a 2025 tavaszra 53, az őszi programra 57 regisztráció érkezett, több, mint 12 budapesti, vidéki és külföldi egyetem különböző tanulmányi területeinek hallgatói jelentkeztek.

A korszak, mint tanterv

Minden szó fontos a következő mondatban: A *Kontextus Program* a magyarországi oktatáspolitikai válságra reagálva jött létre a Central European University-n, Budapesten, 2024-ben. A magyarországi egyetemi autonómia ekkorra már teljes mértékben megszűnt, ami csak a fővárosban több mint 10 felsőoktatási intézményt jelent. Ugyanebben a

¹ *A jelen megelőzése.* CEU Nyitott Galéria, 2024. december 12 – 19.; *Függőleges tiltakozás.* A CEU előtti köztéren és az épületben, 2025. május 29.; *Nem kell vigyázzban állni!* CEU Nyitott Galéria, 2024. december 9 – 2026. január 3.

városban, néhány évvel korábban egy világszínvonalú egyetemet a magyar kormány megfosztott eredeti szerepétől. Ebben a szituációban lépett színre a kortárs képzőművészet, azokat az egyetemistákat megszólítva, akik az „államegyházalapítványi” egyetemeken tanulnak.

A CEU Budapesten szimbolikus és politikai jelentőséggel bír, fizikai emlékeztetője a magyar kormány fellépésének az akadémiai szabadság és a független intézmények ellen. Az egyetem azon döntése, hogy oktatási tevékenysége 2019-es, kényszerű Bécsbe költözése ellenére is fenntartja jelenlétét, a nyílt társadalmi értékek iránti elkötelezettség. A CEU budapesti szerepvállalásának a *Kontextus Program* az egyik kulcsfontosságú példájává vált egy év alatt, az egyetem és a magyarországi egyetemista generáció közötti együttműködés tekintetében.

A Kontextus osztályok tagjai betekintést nyernek Budapest (Magyarország, Közép-Európa) kevésbé ismert, nem hivatalos, alulról szerveződő társadalmi és művészeti aktivitásaiba, különös tekintettel a vasfüggöny, a Kádár-kor és a rendszerváltás éveire. Megismerik mindezek összefüggéseit a jelenlegi korszakkal, az aktivizmus, a művészet és a saját tanulmányi területeik lehetőségeivel. Folyamatos művészeti munkában vesznek részt. Előadások és workshopok mellett rendhagyó aktivitásokkal találkoznak: beszélgetések, köztéri szobor túra, újrarájátszás, közös akció vagy mapping olyan budapesti helyszíneken, amelyek a témákhoz kapcsolódnak. Ezek egyben hiánypótló művészettörténeti események is, melyekhez a szakma szereplői is gyakran csatlakoznak. Ilyen volt az első magyarországi happening (1966) helyszíne a Hegyalja úton, annak akkor 18 éves tanújával.² Vagy az egykori, *Dohány utcai lakásszínház*, amit 1976-ban kényszerűen hagytak el lakói, a Kontextus osztály most hasonló korú tagjai pedig, 49 évvel később ugyanezen a helyen idézték fel az eseményeket.³ És ilyen volt a mára átépített külvárosi klub is, ahol a *Kex* együttes botrányba fulladt koncertje következtében, hivatalos személy megsértése büntetért 3 hónapos börtönbüntetésre ítélték 1970-ben Baksa-Soós Jánost.⁴

Mindezeket túl mindhárom *Kontextus* félévben foglalkoztunk éppen akkor szembejövő vagy égető társadalmi kérdésekkel. 2024 őszén *Díjátadó* címmel hozott létre a Kontextus

² Tanulás, gondolkodás, elkötelezettség, *Kontextus Program*, 2024. szeptember 19.

³ Név, hírnév, identitás, *Kontextus Program*, 2025. március 13.

⁴ Személyes tér, identitás, biztonság, *Kontextus Program*, 2025. október 2.

osztály és a *Dollár Papa Gyermekei* egy egyszeri színházi előadást⁵ (megelőzve a következő év Munkácsy-díj botrányát, amely a teljes bizottság lemondásával végződött). 2025 tavaszán az utcai tüntetések ellehetetlenítése kapcsán valósult meg *Kontextus csere: a köztér személyes tér* címmel az az akció, amely egy monitoron keresztül az utcán közvetített egy közeli lakásban zajló tüntetést. 2025 őszén pedig a Magyar Képzőművészeti Egyetem szexuális erőszak botránya kapcsán elsőként álltunk ki spontán intézményen kívüli reakcióval, a kiállításban egyébként nem tervezett közösségi horgolással, *NEM! Közös szál* címmel.

A Kontextus osztályok tagjai megtapasztalják a művészi szabadságot. Hangsúlyt kap a változás, a cselekvés és a részvételiség. Cél a kritika mindennapi fenntartása, a társadalmi kérdésekkel való együttélés.

A programban történészek, kutatók és nemzetközi hírnévű professzorok mellett számos művész és művészeti szakember vesz részt a magyarországi neoavantgárd tanútól a kortárs képzőművészet legújabb irányzatait képviselőig. Folyamatosan új szereplőket vonunk be.

A történelmi pillanat megragadása, a művészeti gondolkodás és a társadalmi elkötelezettség a *Kontextus Program* legfőbb küldetése és egyben tanulási eredménye (learning outcomes) is. A művészetet edukációs térként és hálózatként, egyfajta új tudásként használjuk. Kétheti fluxus, de a résztvevők „haza is viszik” a tapasztalataikat, előbb-utóbb mindenkinek mindenről a művészet jut eszébe. Az osztály tagjai nem kapnak diplomát, a figyelem és a jelenlét érdek nélküli.

A programra jelentkezők közül többen megfogalmazták motivációikban kultúrpolitikai érdeklődésüket és felelősségüket, amely „interdiszciplináris megközelítést igényel,” „engem is érint, én is ennek a rendszernek a része leszek,” de a mindennapi egyensúly is szóba kerül, „ahol a világunkat ismerem, azonban nem félek azt megkérdőjelezni, ehhez pedig a tudás stabilitására, de a művészet bátorságára egyaránt szükségem van.” Lényegesnek tartják továbbá a „saját buborékunkból” történő kilépést, illetve a *Független Képzőművészeti Tanszék* és a *CEU* „ideális” „működési mentalitás”-át. Hangsúlyt kap,

⁵ 2024-ben, március 15-e után december 12-én is Munkácsy Mihály-díjban részesült nyolc képzőművész: Beck András, Ék Sándor, Pór Bertalan, Bernáth Aurél, Farkas Aladár, Felekiné Gáspár Anni, Kerényi Jenő és Szabó Iván. A díjakat Bozóki András kulturális miniszter adta át a Kontextus Program *A jelen megelőzése* című kiállításának alkalmából.

hogy „a jelenre való tudatos reagálás... elengedhetetlen,” az oktatás „formálja a jövő társadalmát”, de az is, hogy a program „olyan témákat érint, melyeket az egyetemi képzés alatt nincs lehetőségünk mélyebben megvitatni.”

A visszajelzésekben és az ismételt jelentkezésekben hangsúlyt kapnak az egyéni és a kollektív motivációk, „hiánypótló lehetőség, szükségem van erre, hogy érezzem: lehet még változásokat előidézni... sokan gondolkodnak hozzám hasonlóan.” „Az egyetemi oktatásunkban sajnos kevés figyelem fordul a kortárs tendenciák, teóriák, problémák megismertetésére és még kevesebb ezeknek az aktív megvitatására.” „Elszomorít és megijeszt az, ami az egyetemekkel jelenleg történik, de úgy gondolom, hogy a *Kontextus Program* is lehet egy felülete annak, hogy akiket ez érint, találkozassunk és együtt gondolkozzunk a minket befolyásoló tényezőkről.” „A közösségi ötletelés és alkotás olyan szabadságot adnak, amik a politikailag erősen szabályozott intézményi környezetben nehezebben megvalósíthatók,” „segítenek másként tekinteni bizonyos társadalmi jelenségekre.” „Az oktatásnak olyan formáját tapasztalhattam meg, ami igencsak ritka manapság: közösségi élmény, mély fókuszáltság, egyenlőség.”

A harmadik *Kontextus Program*-ra 2025 nyarán érkező motivációk egyértelműen kinyilvánítják a magyarországi egyetemi oktatás hiányosságait. Szélesebb körben ismertté vált a program, egyre több egyetemről és különböző szakról jelentkeznek résztvevők. A nem művészeti hallgatók aránya is nő, társadalomtudományi, bölcsészettudományi, művészetközvetítői, pedagógiai, pszichológiai, gazdaságtudományi és jogi képzési területekről is érkeznek regisztrációk.

A motivációkban megfogalmazódik, hogy kevés egyetemi tanterv, kurzus vagy program fordít „kellő figyelmet az aktuális társadalmi folyamatok tudatos integrálására,” a résztvevőket „ehhez hasonló kurzusok,” foglalkoztatnák, „de hiánycikk,” a *Kontextus Program* az egyetemtől „eltérő betekintés a művészetbe.” „Ma létszükséglet a kritikai gondolkodás, valamint a szabad vélemény- és identitásformálás gyakorlása, ami többségében említés szintjén sem része a magyar köz- és felsőoktatásnak.”

Többen reflektálnak a motivációkban a rendszerre, az „egyre agresszívabbá váló hatalommal szemben a *Kontextus* egy olyan tér, ahol hasonló gondolkodású emberek találkozhatnak. Ezek az alkalmak tovább lendítenek engem a kritikus gondolkodás útján.” A program „aktuális témái ... jelenkori valóságunk zavaros jellegéből fakadóan igencsak sokrétű jelentésekkel bír(hat)nak, így fontosnak tartom,” hogy ne egyedül

„gondolkodjunk ezen jelenségekről.” A jelenlegi „politikai zűrzavarban az tud minket leginkább az aktív cselekvésre bírni, ha van lehetőségünk közösen feltérképezni a problémákat és együtt gondolkodni a megoldásokon.” Az is megfogalmazódik, hogy „az ország ... választások előtt áll. Ezért most különösen fontosnak tartom a különböző területekről érkező eltérő gondolatok találkozását és a kritikus gondolkodást. A *Kontextus* pedig pont ennek és az erre épülő művészeti gyakorlatoknak teremt platformot.”

Fókuszban van művészet, ami „ne elitista, hanem közösségi tapasztalás legyen, ami mindenki számára elérhető,” vagy „hogyan olyan művészetet csináljak, amihez van köze másoknak is, ami lehet egy közös érdek is.” „Hiszek abban, hogy a kritikai művészeti gyakorlat képes párbeszédet teremteni különböző nézőpontok között, és hozzájárulhat társadalmi változások elindításához.” „Különösen érdekelnek azok a művészeti formák, amik kortárs kérdésekre és problémákra reagálnak, illetve párbeszédet indítanak el, és közösségi jelenlétet hoznak létre. Fontos számomra, hogy a művészet ne csak esztétikai, hanem társadalmi és oktatási értéket is képviseljen, és részvételi folyamattá váljon.” „Sok olyan helyzetet tapasztaltam, amikor a szavak már nem tudtak segíteni, sőt, a szavak csak falat képeztek, ezért fordultam a művészetek felé.”

Hangsúlyt kap a közösség, a *Kontextus* „lehetőséget ad arra, hogy aktuális társadalmi kérdéseket olyan közegben vitassuk meg, ahol tanulmányaikban és tapasztalataikban különböző, de értékeikben és érdeklődésükben egymáshoz hasonló fiatalok gyűlnek össze,” „a *Kontextus* közösséget is teremt, egy alternatív szociális hálót, amely számomra reményt ad.” Van, akit „a társadalmi problémák szorongással töltenek el, ami ... leblokkoláshoz vezet, és úgy érzem ez megakadályoz abban, hogy felszólaljak a problémákkal szemben. Tetszik ebben a programban az, hogy velem egyidős korosztállyal egy csoportban lehet ezekről gondolkodni, és átalakítani művészetté, ezzel talán megszüntetve azt a blokkot, ami bennem van.” A programban „a jelen” Magyarországa jelenik meg, „olyan közösségben, amely számára fontos a közélet és a művészet kapcsolata, a társadalmi és az egyéni szabadság.” „Magyarország jelenlegi helyzetét tekintve különösen motiváló” olyan lehetőség, amely „társadalmi felelősségvállalásra” ösztönöz. „Az országban egyedülálló alkalmakon ... egy már egyre inkább valódi ... közösség is elkezdett kialakulni, melynek részének lenni nagy szerencse.” És megjelenik a hosszabb távú együttműködés igény is: „Az előző ... programokon való részvétel után ... az is motivál, hogy részt vegyek a *Kontextus* osztály közösségének fejlesztésében.”

Azok közül, akik korábban is részt vettek a programban többen megjegyzik, hogy „a közös munka hozzájárult a szakmai fejlődésemhez,” „nagyon sokat tanultam a mai művészeti világról más szemszögből is” és hogy „jó embereket ismerhettem meg.” „Meghatározó volt számomra ... szélesítette a látókörömet és számos új ismeretet, tudást adott, amellet, hogy ... korábban ismeretlen ... praxisokat ismerttet meg.” „A ... részvételi művészeti ... akciók felszabadító erővel hatnak, ... sikerült olyan ... előadásokat és gondolatokat meghallgatni, amelyekre máshol nem nagyon lett volna lehetőség. Van, akit a részvétel megerősített abban, „hogy a művészet nemcsak a művészetet, hanem a társadalmat is képes megváltoztatni.” Bár a „társadalmilag elkötelezettség... szerepel a művészeti egyetemek tanterveiben témaként... nem olyan friss és konkrét módon, mint a *Kontextus Program*-on.”

Doktori védésemet a mestermunka helyszínén, a *Kontextus Program*-ban – amelynek következő féléve 2026. március 5-én kezdődik a *CEU*-ban – szeretném megvalósítani. A Védési Bizottság tagjainak összeállításánál javaslatot teszek a minél szélesebb körű szakmai és intézményi jelenlétre.